

název předmětu: **VÝZKUM V PRAXI SOCIÁLNÍ PRÁCE**

číslo předmětu: **SPP014**

vyučující: **doc. PhDr. Libor Musil CSc.**

obor: **sociální politika a sociální práce**

stupeň studia: **DPS**

forma studia: **prezenční, kombinovaná**

typ předmětu: **povinně-volitelný** (předmět je možné zapsat jako alternativu jiných předmětů metodologie výzkumu pro studenty DPS SPSP)

ukončení předmětu: 1. semestr **zápočet**, 2. semestr **zkouška**

počet kreditů (EK): 1. semestr **11**, 2. semestr **15**

požadavky zápočtu:

- **doložení praxe v sociální práci¹ v rozsahu nejméně 100 hodin**
- **absolvování individuální supervize k tvorbě projektu „Výzkumu v praxi sociální práce“ zaměřeného na sebereflexi vlastní praxe v sociální práci z hlediska cíle disertace² (viz níže Metodický pokyn) v rozsahu 6 hodin (3x 2 hodiny za semestr – dle aktuálního rozvrhu)**
- **předložení projektu „Výzkumu v praxi sociální práce“, zaměřeného na sebereflexi vlastní praxe v sociální práci z hlediska cíle disertace**

požadavky zkoušky:

- **doložení praxe v sociální práci v rozsahu nejméně 100 hodin**
- **absolvování skupinové supervize k realizaci projektu „Výzkumu v praxi sociální práce“ zaměřeného na sebereflexi vlastní praxe v sociální práci z hlediska cíle disertace (viz níže Metodický pokyn) v rozsahu 12 hodin (dvouhodinové setkání jedenkrát za dva týdny)**
- **publikace statí založené na interpretaci vlastní zkušenosti ze sociální práce z hlediska cíle disertace (nebo – v případě neúspěšného pokusu o publikaci – obhajoba této statí před komisí)**

---

¹ Termínem „sociální práce“ zde označujeme výkon pomáhající práce, která je zaměřena na podporu zvládnání nerovnováh mezi sociálním prostředím a klienty, kteří se nacházejí v obtížných životních situacích, přičemž tento výkon má podobu buď přímé práce s klienty, nebo spočívá v přímé podpoře výkonu sociální práce s klienty (např. vedení, supervize nebo zaškolování sociálních pracovníků nebo studentů sociální práce, pokud pracují s klienty apod.), nebo spočívá v účasti na vytváření podmínek pro výkon sociální práce, pokud tato činnost vyžaduje vzhled do kontextu konkrétní, přímé práce s klienty. Za praxi se považuje jak výkon výše uvedené činnosti v rámci zaměstnání, tak v rámci dobrovolnické aktivity. Žadoucí je zejména, aby praxe byla spojena se zaměstnáním v roli sociálního pracovníka.

² Optimální je, aby se student v praxi zabýval tím, o čem píše disertaci. Sebereflexi vlastní praxe z hlediska disertace je možné provádět i tehdy, je-li vazba mezi obsahem praxe (vykonávané role v sociální práci) a disertací poměrně volná. S přibývajícím rozvolněním vazby mezi obsahem praxe a tématem disertace klesá možnost využít předmět přímo při psaní disertace. V takovém případě je účelné, aby zájemce o studium konzultoval možnost využití předmětu při psaní disertace s učitelem předmětu a vedoucím práce.

cíl předmětu:

Cílem předmětu je studentům umožnit, aby si – s podporou učitele a na základě osobní zkušenosti – vytvořili rámcovou představu vlastní metodiky „výzkumu v praxi“, to je metodiku, s jejíž pomocí by mohli v běžném pracovním životě propojovat:

- vlastní praxi v sociální práci (práci s klienty),
- využití výzkumu pro tuto praxi (soustavné poznávání práce s klienty)
- a diskusi poznatků výzkumu s jejich potenciálními uživateli (např. diskuse o aplikaci poznatků s účastníky řešených životních situací, jinými pomáhajícími pracovníky v organizaci aj.) nebo s širším okruhem zainteresovaných lidí (např. diskuse kolegy z oboru prostřednictvím publikací v odborném časopise aj.).

Absolvování předmětu by mělo studentům pomoci překlenout panující praktickou neslučitelnost práce s klienty a její cílevědomé reflexe v každodenním životě sociálního pracovníka. Lze říci, že sociální práce s klienty a výzkum této činnosti jsou institucionálně zcela odděleny. Sociální pracovníci běžně vycházejí z představy, že práce s klienty a výzkum jsou (a „mají být“) dvě navzájem nezávislé činnosti, které mají (a „mají mít“) odlišné cíle, a které je proto možné dobře vykonávat odděleně – ve dvou odlišných organizačních světech, kde se hovoří navzájem nesrozumitelnými jazyky. Jedním z důsledků je, že s „výzkumem v praxi“ sociální práce nemáme mnoho zkušeností a – navzdory tomu, že o něm existují teorie – jej skoro nikdo neumí dělat. Pokud někdo připustí, že by vzájemná inspirace praxe a výzkumu sociální práce mohla být užitečná, narazí na nedostatek představ o účelu a metodě jejího uskutečnění. Účelem je, aby se studenti učili tuto mezeru zaplnit a otevírali tak pro sebe nové možnosti, jak zlepšit používaný způsob posuzování situace klienta a reflektovat působení intervence na její vývoj.

Cílem snahy o propojení praxe a výzkumu v sociální práci by nemělo být ani „dělat výzkum a nic víc“, ani „použít praxi jako zdroj poznatků“. Cílem by mělo být zlepšení služby dosažením lepšího porozumění klientům a sobě samému. Jedním z nástrojů dosažení tohoto cíle může být používání pohledu a postupů výzkumníka v rámci řešení případu, případně také syntéza a publikace poznatků o různých případech. Sociální pracovník může používat pohled a nástroje výzkumníka za účelem lepšího porozumění:

- situaci klienta a jejímu vývoji,
- vlastní úloze v rámci situace klienta a jejího vývoje,
- kontextu, ve kterém se odehrává spolupráce s klientem,
- aj.

Záznamy takto získávaného poznání, které se běžně pořizují pro účely řešení a administrace případu, mohou být vedeny poněkud komplexnějším způsobem a díky tomu následně použity jako východisko pro systematickou formulaci, publikaci a diskusi poznatků sociálního pracovníka o jeho práci s klienty.

Schopnost dosahovat uvedených cíle pomocí pohledu výzkumníka je podmíněna nabytím a aplikováním následujících (a dalších) schopností:

- reflektovat jak své vlastní zájmy, cíle, problémy a potíže, tak zájmy, cíle, problémy a potíže dalších účastníků situace (zejména klientů, zaměstnavatele, lidí dotčených vývojem situace klientů aj.), brát je v úvahu při formulaci cílů poznávání práce

s klienty, diskutovat a vyjednávat s nimi o účelu zkoumání, očekávaném užítku a způsobu využití jeho výsledků,

- reflektovat a akceptovat pochybnosti a dilemata, která může „pomáhající pracovník – výzkumník“ prožívat, pokud se pokouší reflektovat svou osobní ideologii a zvyklosti nebo ideologii a zvyklosti lidí ve své organizaci,
- získávat nebo udržovat schopnost vnímat situaci klienta i svoje jednání v jejím rámci jak z hlediska pomáhajícího pracovníka, tak z hlediska výzkumníka a čerpat poznání díky porozumění oběma odlišným pohledům (interpretacím) a díky jejich srovnávání,
- klást si otázky o „objektivitě“ svého obrazu situace klienta a o svém působení na ni, podněcovat ostatní účastníky situace, aby si takové otázky kladli také, a díky tomu poznávat různé pohledy na situaci – svůj vlastní i pohled ostatních, známé i neznámé pohledy aj.,
- naučit se vnímat sdělení klienta nejen jako zdroj „věcných informací“ o něm, ale také jako zdroj porozumění pro jeho pohled na situaci a východisko (případně společného) vytváření obrazu a významu jeho situace,
- neopomíjet, umět rozpoznat a s nadhledem interpretovat pochybnosti, nejasnosti, napětí nebo chyby,
- obohacovat používané metodické zásady interakce s klienty a dalšími účastníky jejich životní situace o metodické principy komunikace výzkumníka s informátorem,
- při práci s konkrétním klientem přizpůsobovat použité metodické principy komunikace výzkumníka s informátorem primárnímu cíli spolupráce – dosažení takové změny situace klienta, která je podle něj i podle dalších účastníků jeho situace žádoucí,
- spolu s poznatky o práci s klientem, které se běžně pořizují pro účely řešení a administrace případu, zaznamenávat různorodá empirická zjištění a jejich interpretace sociálním pracovníkem tak, aby mohly (výhledově) sloužit jako podklad pro další syntézu,
- umět najít, po zvážení různých možností vybrat a aplikovat (dotvořit) vhodné teoretické koncepty, techniky zjišťování a způsoby interpretace zkušeností z práce s konkrétním klientem a využít je při práci s informacemi o situaci daného klienta a s vlastními prožitky ze spolupráce s ním,
- umět najít, po zvážení různých možností vybrat a aplikovat (dotvořit) vhodné teoretické koncepty, techniky zjišťování a způsoby interpretace poznatků o různých dimenzích kontextu, ve kterém se spolupráce s klientem odehrává,
- pohled a postupy výzkumníka využívat při zpracování poznatků o situaci konkrétního klienta a o spolupráci s ním a při plánování intervence,
- umět najít, po zvážení různých možností vybrat a aplikovat (dotvořit) vhodné teoretické koncepty a techniky práce s prameny a využít je při vytváření syntézy poznatků o různých případech a ve snaze porozumět situacím klientů a práci s nimi způsobem, který překračuje jednoho případu,
- ovládat postupy využívání výsledků reflexe vlastní práce s klienty při modifikování vlastního přístupu k práci s nimi,
- umět poznatky o dílčích případech nebo výsledky jejich syntézy:
  - o formulovat systematicky a současně způsobem, který je přístupný účastníkům situací klientů a dalším lidem z praxe,
  - o publikovat a diskutovat je se zainteresovanými lidmi,

Nabytím těchto (a dalších relevantních) schopností a zkušeností s jejich uplatňováním při zdokonalování sociální práce s klienty je možné chápat jako proces zrání „reflexivního praktika v sociální práci“.

METODICKÝ POKYN K VYPRACOVÁNÍ PROJEKTU „VÝZKUMU V PRAXI SOCIÁLNÍ PRÁCE“

Při formulaci projektu postupujte podle následujících kroků:

- formulace praktického problému

- téma
- situace
- dotčené subjekty (včetně sociálního pracovníka) a jejich zájmy
- problém, který má být řešen či překonán
- žádoucí stav (předběžná představa, čeho je třeba dosáhnout – co a jak je třeba změnit nebo naopak ochránit)

- poznávací cíl (otázka – a případně také hypotéza – která vyjadřuje, co je třeba zjistit nebo čemu je třeba v zájmu řešení problému porozumět)

- výchozí teoretický koncept a rámcové dílčí výzkumné otázky nebo hypotézy

- metodika

- metoda
- strategie, důležité mimo jiné je:
  - vyjasnit důraz na indukci a dedukci a případnou potřebu vyhledávání teoretických konceptů potřebných pro interpretaci emergentních témat a jevů,
  - udělat si předběžnou představu o tom, v jakém časovém sledu a odstupu bude (na škále od „vždy ihned po ukončení dílčí fáze“ až po „s odstupem až po ukončení celého procesu“) prováděna interpretace záznamů z dílčích fází výkonu sociální práce
  - udělat si předběžnou představu o potřebě reformulace problémů nebo žádoucího cílového stavu na základě (postupně získávaných) poznatků,
  - aj.
- techniky zjišťování:
  - způsoby jimiž budou informace, zkušenosti a prožitky nahlíženy
  - vliv použití technik zjišťování na způsob komunikace s účastníky situací
  - způsoby jimiž budou (v návaznosti na operacionalizaci) prováděny záznamy
  - časový plán provádění a prvotního zpracování záznamů (kdy a kolik času se stane bude v rámci výkonu sociální práce věnováno záznamům, jejichž obsah určí operacionalizace)
  - začlenění rozvíjení poznatků dílčích fází do dalšího procesu sociální práce
  - aj.
- jednotka zkoumání a výběr
- jednotka zjišťování a výběr
- operacionalizace
- způsob a nástroje pro záznamu

- rámcová představa postupu interpretace a její časový plán (viz výše o časovém sledu a odstupu prováděna interpretace)
- **způsoby dosažení žádoucího stavu s pomocí získaných poznatků:**
  - způsoby využití získaných poznatků jako zdroje modifikace vlastního přístupu k vykonávané sociální práci,
  - způsoby a rámcový časový plán komunikace výsledků s účastníky situací a dalšími zainteresovanými subjekty,
  - aj.

LITERATURA

Literatura, která se zabývá poznáváním v praxi sociální práce, se zabývá následujícími tématy:

- význam a místo výzkumu v praxi sociálního pracovníka,
- reflexivita,
- akční výzkum v sociální práci,
- narativní pohled na sociální práci,
- etnografický pohled na sociální práci.

Podle těchto témat je rozdělena níže uvedená literatura k předmětu „Výzkum v praxi sociální práce“.

Ke každému titulu je přidán komentář (v závorce kurzívou), který ukazuje, z jakého zorného úhlu lze daný text číst, aby se pro čtenáře stal příspěvkem do diskuse o začlenění pohledu výzkumníka do praxe sociální práce s klienty, respektive o integraci rolí výzkumníka a sociálního pracovníka. Tato integrace má dvě základní podoby:

- participace sociálních pracovníků ve výzkumném týmu,
- personální sjednocení nositele role sociálního pracovníka a výzkumníka v jedné osobě.

Dále uvedené texty se velmi často zabývají první z uvedených podob integrace rolí výzkumníka a sociálního pracovníka, zatímco druhé možnosti si přímo všimá jen zřídka.

Podstatné je, že všechny úvahy a poznatky uvedených autorů o participaci sociálních pracovníků ve výzkumném týmu se dají chápat jako náměty k vymezení role sociálního pracovníka a výzkumníka v jedné osobě. Jde jen o to je v tomto smyslu domyslet a aplikovat. Právě tato aplikace obsahu předložených textů by měla být obsahem předmětu „Výzkum v praxi sociální práce“ a supervize, která bude v jeho rámci poskytována.

význam a místo výzkumu v praxi sociálního pracovníka

DAL SANTO, T., GOLDBERG, S., CHOICE, P., AUSTIN, M.: *Exploratory Research in Public Social Service Agencies: An Assessment of Dissemination and Utilization*. In: Journal of Sociology and Social Welfare, Volume XXIX, 2002, No 4, pp. 59–81.

(z hlediska cíle našeho předmětu studia podporuje text domněnku, že praktické využití pohledu výzkumníka je podmíněno mírou a způsobem integrace rolí výzkumníka a sociálního pracovníka → výsledky presentovaného výzkumu dávají podnět k hypotéze, že

*konflikt mezi poznatky zkoumání a ustálenou praxí slábné s mírou propojení role
výzkumníka a sociálního pracovníka)*

FLAKER, V.: ***Social work as a science of doing: In the praise of a minor profession.*** In:
Flaker, V., Schmid, T. (Hg.): *Von der Idee zur Forschungsarbeit. Forschen in Sozialarbeit
und Socialwissenschaften*, BSB Böhlaus, Wien – Köln – Weimar 2006, pp. 55–76.

(význam výzkumu v kontextu sociální práce)

KEARNEY, J.: ***‘Knowing How to Go On’: Towards Situated Practice and Emergent
Theory in Social Work.*** In: Lovelock, R., Lyons, K., Powel, J.: *Reflecting on Social Work
– Discipline and Profession*, Ashgate, Aldershot – Burlington 2004, pp. 163–180, esp. an
example pp. 168

(teoretické vymezení předmětu zkoumání sociálními pracovníky v praxi)

LORENZ, W.: ***Research as an Element in Social Work’s Ongoing Search for Identity.*** In:
Lovelock, R., Lyons, K., Powel, J.: *Reflecting on Social Work – Discipline and
Profession*, Ashgate, Aldershot – Burlington 2004, pp. 145–162.

(význam výzkumu v kontextu sociální práce)

WINTER, R.: ***Action Research, Universities, and „Theory“.*** (A talk presented at the annual
CARN Conference 1997.) 5 p.

(hledání souladu mezi posláním university a výzkumu v praxi)

reflexivita

GOUGH, B.: ***Deconstructing reflexivity.*** In: Finlay, L., Gough, B.: *Reflexivity: a practical
guide for researchers in health and social science*, Blackwell Publishing, Oxford 2003, pp.
21–35.

(funkce a různá pojetí reflexivity)

IXER, G.: ***There’s No Such Thing As Reflection.*** In: *British Journal of Social Work*, Vol. 29
(1999), 513–527.

*(517–519 otázka, zda je možné reflexi provádět v během akce nebo jen „ex post“, resp. po
jejím přerušeni)*

JUHILA, K., PÖSÖ, T.: ***Local cultures in social work.*** In: Karvinen, S., Pösö, T., Satka, M.
(eds.): *Reconstructing Social Work Research, Finnish Methodological Adaptations*,
SoPhi, Jyväskylä 1999, pp. 165–206.

*(jak poznávat vlastní praxi v sociální práci – metodologické náměty vhodné k adaptaci
pro výzkum v praxi)*

akční výzkum

ARGYRIS, Ch., SCHÖN, D.A.: **Organizational Learning II**. Addison-Wesley, Reading etc. 1996.

(umožní porozumět článku od Meseče a akčním výzkumu 3–29, 73 –1 07; role výzkumníka v praxi“ 30–51)

CHESTERMAN, M.: **Key Characteristics of Action Research**. (Learning Resources.) University of Birmingham, Birmingham 2007, 24 pp.

(formy akčního výzkumu pp. 15 –24)

MESEC, B.: **Action Research**. In: Flaker, V., Schmid, T. (Hg.): *Von der Idee zur Forschungsarbeit. Forschen in Sozialarbeit und Socialwissenschaften*, BSB Böhlau, Wien – Köln – Weimar 2006, pp. 191–222.

(možnost pojmut spolupráci s klientem jako „akční výzkum“)

narativní pohled na sociální práci

GRANFELT, R.: **Stories about homelessness and marginalisation**. In: Karvinen, S., Pösö, T., Satka, M. (eds.): *Reconstructing Social Work Research, Finnish Methodological Adaptations*, SoPhi, Jyväskylä 1999, pp. 91–110.

(blízkost mezi principy narativního zkoumání situace klienta a posuzování životní situace klienta sociálním pracovníkem)

JOKINEN, A., SUONINEN, E.: **From crime to resource**. In: Karvinen, S., Pösö, T., Satka, M. (eds.), *Reconstructing Social Work Research, Finnish Methodological Adaptations*, SoPhi, Jyväskylä 1999, pp. 208–241.

(jak hledat v situaci klienta zdroje změny)

UREK, M.: **Narrative Methods in Social Work Research**. In: Flaker, V., Schmid, T. (Hg.): *Von der Idee zur Forschungsarbeit. Forschen in Sozialarbeit und Socialwissenschaften*, BSB Böhlau, Wien – Köln – Weimar 2006, pp. 413–433.

(základní pojmy „narativního“ pohledu na komunikaci s klientem)

etnografický pohled na sociální práci

TÖRRÖNEN, M.: *Reflexive ethnography – when child and researcher meet*. In: Karvinen, S., Pösö, T., Satka, M. (eds.): *Reconstructing Social Work Research, Finnish Methodological Adaptations*, SoPhi, Jyväskylä 1999, pp. 137–162.

(etnografického přístupu jako nástroj poznávání životní situace klienta – na příkladu poznávání životní situace dětí v ústavním zařízení)

ZAVIRŠEK, D.: *Ethnographic research as the source of critical knowledge in social work and other Dariny professions*. In: Flaker, V., Schmid, T. (Hg.): *Von der Idee zur Forschungsarbeit. Forschen in Sozialarbeit und Socialwissenschaften*, BSB Böhlaus, Wien – Köln – Weimar 2006, pp. 125–143.

(základní pojmy „etnograficky“ pojatého výzkumu a podobnost metodických pravidel „etnografického výzkumu“ se zásadami komunikace sociálního pracovníka s klientem v procesu posuzování jeho situace)